

wieku ocenianych zwierząt, stąd międzynarodowe porównanie zwierząt w tym zakresie nie jest celowe. Korzystne byłoby natomiast stosowanie indeksów obejmujących dane dotyczące budowy wymienia i liczby komórek somatycznych w krajach, które nie dysponują informacjami o częstości występowania klinicznych przypadków mastitis [16].

Związki z podatnością krów na mastitis wykazuje również szereg cech budowy wymion i strzyków nie objętych dotąd oceną liniową. Powszechne jest przekonanie, że zwiększoną zapadalnością na mastitis charakteryzują się ćwiartki wymienia, których strzyki mają kształt lejkowaty lub gruszkowaty, a ich zakończenia są płaskie lub wklęsłe. Infekcje wymion występują z kolei najrzadziej u krów, które posiadają wymiona skrzynkowe, o odległości dolnej ich krawędzi od podłoża ponad 50 cm i strzykach cylindrycznych o długości 5,6-6,5 cm i grubości 23-24 mm zakończonych ostro lub okrągło. Są też jednak prace wskazujące na inne zależności lub ich brak [2, 7, 10]. Podobne rozbieżności występują w doniesieniach dotyczących zależności pomiędzy budową strzyków i wymion a liczbą komórek somatycznych w mleku [1, 3, 19].

Wśród wielu cech budowy wymion i strzyków, które nie są objęte rutynową oceną, na szczególną uwagę zasługuje niewątpliwie kształt zakończeń strzyków. W ostatnio przeprowadzonych badaniach tej cechy u amerykańskiego bydła holsztyńskiego analizowano 5 podstawowych rodzajów zakończeń strzyków (rys.). Wykazano szybko postępujące w czasie zmiany częstości występowania poszczególnych kształtów zakończeń strzyków (tab. 3) i wyraźny trend genetyczny w tym zakresie. Przypuszcza się, że obserwowane zmniejszanie się częstości występowania strzyków o zakończeniach lejkowatych i talerzowatych, a zwiększanie udziału strzyków o zakończeniu okrągłym może być efektem skorelowanym z selekcją na inne cechy – głównie wydajność mleczną [2, 19]. Interesujące jest w tym kontekście, że częstość występowania poszczególnych zakończeń strzyków w populacji krajowej krów czarno-białych jest zbliżona do tej, która występowała w populacji amerykańskiej w latach 1980-1989 (tab. 3).

Ocena budowy zakończeń strzyków jest łatwa. Myślę, że warto przeprowadzić masowe, pogłębione badania nad związkami tej cechy ze stanem zdrowotnym wymienia. Z pewnością warto również opracować i wdrożyć polski indeks zdrowotności wymienia, uwzględniający rutynowo gromadzone informacje o liczbie komórek somatycznych w mleku i budowie wymienia.

Literatura: 1. Borkowska D., Januś E., 2002 – Przegląd Mleczarski 12, 563-565. 2. Chrystal M.A., Seykora A.J., Hansen L.B., Freeman A.E., Kelley D.H., Healey M.H., 2001 – J. Dairy Sci. 84, 2549-2554. 3. Chrystal M.A., Seykora A.J., Hansen L.B., 1999 – J. Dairy Sci. 82, 2017-2022. 4. De Jong G., Landsbergen L., 1996 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 12, 42-46. 5. De Jong G., 1997 – Veepro Holland 28, 20-21. 6. De Nise K.R.S., Ray D. E., Lane A.M., Rundle V.L., Torabi A.M., 1987 – J. Anim Sci. 65, 366-372. 7. Dobicki A., Juszcak J., Marcinkowski K., Szulc T., 1979 – Medycyna Weterynaryjna 36, 107-109. 8. Emanuelson U., Danell B., Philipsson J., 1988 – J. Dairy Sci. 75, 467-476. 9. Groen A.F., Soelkner J., Aumann J., Ducrocq V., Gengler N., Strandberg E., 1998 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 19, 9-19. 10. Kozanecki M., Grabowski R., Ściubisz A., Długociński L., 1985 – Zeszyty Probl. Post. Nauk Roln. 300, 137-143. 11. Kuczaj M., 2002 – Medycyna Weterynaryjna 58, 7, 552-555. 12. Nash D.L., Rogers G.W., Cooper J.B., Hargrove G.L., Keown J.F., Hansen L.B., 2000 – J. Dairy Sci. 83, 2350-2360. 13. Nielsen U.S., Aamand G.P., Mark T., 2000 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 25, 143-150. 14. Nowak T., 1968 – Charakterystyka kształtu wymienia i łatwości oddawania mleka u krów rasy nizinnej czarno-białej. Praca doktorska, SGGW Warszawa. 15. Olori V.E., Cromie A.R., Veerkamp R.F., Meuwissen T.H.E., Pool M.H., 2002 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 29, 66-72. 16. Prins D.T., Mark T., Fikse W.F., Emanuelson U., 2002 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 29, 32-38. 17. Puchajda Z., Wielgosz Z., Czaplicka M., 1985 – Zeszyty Probl. Post. Nauk Roln. 300, 75-82. 18. Rogers G.W., 1996 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 12, 33-41. 19. Seykora A.J., Mc Daniel B.T., 1985 – J. Dairy Sci. 68, 2670-2683. 20. Van der Linde C., De Jong G., 2002 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 29, 55-60. 21. Vollema A.R., Groen A.F., 1996 – International Bull Evaluation Service, Bulletin 12, 120-124. 22. Żarnecki A., Fimland E., Rønningen K., 1985 – Zeitschrift fuer Tierzuechtung und Zuechtungsbiologie 102/4, 271-284.

Wyniki produkcyjne knurów w Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej

Stanisław Orlicki¹, Władysław Migdał²,
Ryszard Tuz²

¹Małopolskie Centrum Biotechniki Sp. z o.o. w Krasnem,
Stacja Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej
²AR w Krakowie

Historia unasieniania loch ma niewiele ponad siedemdziesiąt lat i sięga roku 1931, kiedy to po raz pierwszy pobrano, oceniono i opisano nasienie knura, a w roku 1932 skutecznie unasieniono kilka loch. W latach trzydziestych XX wieku w Pol-

sce czyniono próby pobrania i wykorzystania nasienia knura. W latach sześćdziesiątych PZUZ w Gdańsku, a następnie PWZUZ w Poznaniu rozpoczęły, jako pierwsze w Polsce, prace nad unasienianiem loch. Obecnie unasienia się w kraju około 40% pogłowia loch, najwięcej w województwach zachodniopomorskim, lubuskim i dolnośląskim, najmniej w kujawsko-pomorskim i małopolskim [11].

W 2003 roku mija trzydzieści lat od chwili, gdy powstała Stacja Unasieniania Loch w Kleczy Dolnej. Pierwszy ras pobrano nasienie od knurów 28 listopada 1973 roku. Nasieniem tym rozpoczęto unasienianie loszek wybranych spośród tuczniaków w Gospodarstwie Hodowli Roślin Radziemice, powiat Proszowice, i do 15 grudnia 1973 roku unasieniono 156 loszek. Były to początki inseminacji w dawnym województwie krakowskim, obecnie małopolskim.

Od stycznia 1999 roku Zakład w Kleczy Dolnej jest pod zarządem Małopolskiego Centrum Biotechniki w Krasnem, które, jako jedna z czterech spółek Skarbu Państwa (Bydgoszcz, Krasne, Łowicz, Poznań), posiada trzy Stacje Eksploatacji Knurów:

– Klecza Dolna – obejmująca swoim zasięgiem województwo małopolskie;

– Czermin – województwo podkarpackie;

– Częstochowa – województwo śląskie i opolskie [2].

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza wyników produkcyjnych uzyskiwanych w Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej. W roku 2002 Stacja utrzymywała 40 knurów produkcyjnych następujących ras:

Rasa	Liczba knurów	Procentowy udział rasy
p.b.z.	17	42,5
w.b.p.	4	10,0
pietrain	8	20,0
mieszańce:	10	25,0
- duroc x pietrain		
- pietrain x duroc		
- hamp. x pietrain		
- pietrain x hamp.		
- hamp. x duroc		
PIC-402	1	2,5
Razem	40	100,0

Porównując te dane z danymi dotyczącymi całego kraju, należy zauważyć wysoki udział knurów rasy pietrain oraz mniejszy udział knurów w.b.p. i knurów mieszańcowych. W roku 2001 na 1 003 162 pierwszych zabiegów inseminacyjnych wykonanych w Polsce, 35,16% przeprowadzono nasieniem knurów rasy p.b.z., 17,47% – w.b.p., 6,67% – pietrain, 36,20% – nasieniem knurów mieszańcowych, natomiast pozostałe 4,5% nasieniem knurów ras: duroc, hampshire, belgijska zwistoucha, linia 990, linia 890 oraz nasieniem knurów linii syntetycznych [14]. Podczas gdy w kraju najpopularniejsze są knury mieszańcowe (w kolejności): duroc x pietrain (7080), pietrain x duroc (8070) oraz hampshire x pietrain (6080), to na terenie działalności Małopolskiego Centrum Biotechniki w Krasnem dominują knury mieszańce: hampshire x pietrain (6080), duroc x pietrain (7080), pietrain x duroc (8070) oraz linia 990 x pietrain (9080). Może to mieć swoje konsekwencje i wpływ na wartość cech nasienia knurów (tab.). W ostatnich latach można zaobserwować zmniejszenie się objętości ejakulatów knurów w tej Stacji. Kawęcka i wsp. [6] porównywali aktywność płciową i jakość nasienia młodych knurów o różnym poziomie mięsności i stwierdzili, że zwiększanie mięsności u świń może pogorszyć wartość cech nasienia knurów. Autorzy ci wykazali istotne ujemne zależności między procentową zawartością mięsa w tuszy a procentem plemników o ruchu postępowym, koncentracją plemników i ogólną liczbą plemników w ejakulacie. Ponieważ do stacji eksploatacji knurów kupowane są samce o wysokich indeksach oceny przyżyciowej i o bardzo wysokiej mięsności, takie kryteria doboru knurów do inseminacji mogą wpływać na ich przydatność rozplodową [9]. Podobną zależność wykazali Milewska i wsp. [13].

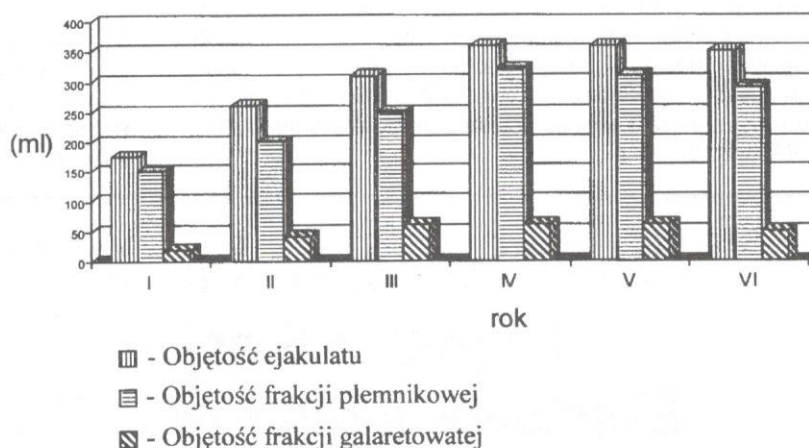
W Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej 25% stanowią knury mieszańcowe. Kondracki i wsp. [10] wykazali, że ejakulatory pozyskiwane od knurów mieszańców duroc x pietrain cechuje wysoka jakość i przydatność użytkowa. Ejakulatory tych knurów mają pośrednią objętość i koncentrację plemników w porównaniu z ejakulatami czysto rasowych knurów duroc i pietrain, zawierają jednak więcej plemników w ejakulacie oraz wykazują większą ruchliwość plemników.

W SEK w Kleczy Dolnej nasienie pobierane jest metodą naturalną (japońską), dlatego też knur, który ma być zakupio-

ny do Stacji powinien umieć wspinać się na fantom. Hodowcy od których kupuje się knury otrzymują polecenie przyuczenia młodego samca do skakania od razu na fantom, bez wcześniejszego dopuszczania do lochy. Skok knura na fantom poprzedzony jest pobudzeniem trwającym 5-10 minut. W tym czasie knur na przemian wspina się i schodzi z fantomu. Pobudzony i powstrzymywany knur oddaje zwykle nasienie o wyższej koncentracji plemników i nieco większej ich ruchliwości.

W latach 1975-2001 średnia długość okresu użytkowania knurów wyniosła 16-24 miesiące. Długość użytkowania knura jest istotnym czynnikiem wpływającym na postęp hodowlany [1]. Falkowski i Kozera [3] analizując długość okresu eksploatacji knurów w fermie przemysłowej stwierdzili, że okres użytkowania rozplodowego wynosił 813 dni. Obecnie w Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej próbuje się wydłużyć okres eksploatacji knurów. Obserwacje prowadzone w Stacji wykazały, że knury 3-4-letnie dawały ejakulatory o największej objętości i najlepszych parametrach (rys. 1). Milewska i wsp. [13], analizując dane dotyczące 118 knurów w Stacji Unasienniania Loch w Olecku, stwierdzili, że knury rozpoczynały użytkowanie rozplodowe średnio w wieku 248 dni i były użytkowane przez 631 dni, a niektóre nawet do 1654 dni. Najczęstszymi przyczynami brakowania knurów, według tych autorów, były: niska jakość nasienia, brak libido i wiek.

Milewska i wsp. [13] wykazali, że wraz z wydłużaniem się okresu użytkowania knura zwiększa się objętość jego ejakulatu i spada koncentracja plemników. Natomiast Szostak [17] stwierdził, że wraz z wiekiem knura zwiększa się objętość ejakulatu i wzrasta koncentracja plemników. Największą objętością ejakulatu charakteryzowały się knury mieszańce hampshire x pietrain, jednak koncentracja plemników w tych

Rys. 1. Wpływ wieku knura na objętość poszczególnych frakcji ejakulatu pozyskiwanego w SEK Klecza Dolna

ejakulatach była najniższa. Najmniejszą objętością ejakulatu charakteryzowały się knury rasy hampshire, u których koncentracja plemników była najwyższa. Jednak biorąc pod uwagę, że średnia liczba dawek uzyskanych z jednego ejakulatu jest wypadkową analizowanych cech, z ejakulatu knurów rasy hampshire uzyskano 18,85 dawek, natomiast z ejakulatu knurów mieszańców hampshire x pietrain aż 23,1 dawek.

Krautforst [12] i Bielański [1] uważali, że okres eksploatacji knurów może wynosić nawet powyżej 5 lat. Ruda i wsp. [15] wykazali, że skuteczność krycia lochy wzrasta wraz z wiekiem knurów, natomiast Kondracki i wsp. [9] stwierdzili, że długość

użytkowania i wiek wybrakowania knurów inseminacyjnych w znacznym stopniu zależą od wartości hodowlanej i miejsca użytkowania knura. Według tych autorów knury o większej wartości hodowlanej są krócej użytkowane niż rozplodniki posiadające mniejszy indeks oceny przyżyciowej. Rasą charakteryzującą się stosunkowo krótkim użytkowaniem knurów jest rasa duroc.

W analizowanym okresie 26 lat, w Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej pozyskano 32 606 ejakulatów i wyprodukowano 729 767 dawek inseminacyjnych. Od jednego knura uzyskiwano średnio w roku 1111 dawek inseminacyjnych. Średnia liczba ejakulatów uzyskanych od knura wynosiła 49,7. Można więc przyjąć, że knury oddawały nasienie jeden raz w tygodniu. Od roku 1995 nastąpiło zwiększenie intensywności eksploatacji knurów w SEK Klecza Dolna. Z jednego ejakulatu produkowano od 12 (w 1975 roku) do 22 (w 2000 roku) porcji inseminacyjnych.

W większości krajów dąży się do uzyskania modelowego knura dla inseminacji. Od takiego knura wymaga się produkcji 1700-2000 porcji nasienia rocznie. Taki model knura wypracowali już Niemcy. Stacja Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej jest na dobrej drodze, aby taki model knura uzyskać w niedługim czasie, o czym świadczą wyniki osiągnięte w latach 1995-2001.

Objętość ejakulatu knurów w analizowanym okresie wynosiła średnio 245,9 ml. Największą objętość ejakulatu knurów obserwowano w roku 1985 – 286,1 ml, natomiast najmniejszą objętość w roku 1991 – 189,4 ml (tab.). Średnia objętość ejakulatu w badaniach różnych autorów wahała się w granicach 240-280 ml [4, 7, 10, 16]. Kondracki i Babaszewska [8] wykazali różnice rasowe w objętości ejakulatu, stwierdzając, że największą objętością charakteryzował się ejakulat knurów rasy p.b.z.-24 (275,5 ml), natomiast najmniejszą objętością ejakulat knurów rasy duroc (153,5 ml).

Skuteczność inseminacji w Stacji Eksploatacji Knurów w Kleczy Dolnej wzrastała od 80,69% w roku 1975 do 85,0% w roku 1981. W latach 1994-1995 obserwowano obniżenie skuteczności inseminacji, jednak w ostatnich latach następuje systematyczny jej wzrost.

Na przestrzeni analizowanego okresu obserwowano wpływ pory roku na liczbę ejakulatów uzyskanych od knura. Najwięcej ejakulatów uzyskiwano od listopada do stycznia, a najmniej od maja do lipca (rys. 2). W miesiącach letnich (lipiec i sierpień) w ejakulatach knurów stwierdzono najmniej plemników o ruchu postępowym (rys. 3). Około 80% badanych knurów wykazywało na przestrzeni roku pewne wahania w jakości oraz ilości oddawanego nasienia. Obserwowano obniżenie jakości nasienia przed zbliżającym się wiatrem halnym. W okresie tym występuje spadek libido u knura oraz zmniejszenie objętości ejakulatu, a także jakości nasienia. Załamanie takie trwa zwykle kilka dni i mija po 5-6 dniach. Zjawisko to występuje również u knurów starszych na wiosnę i późną jesienią.

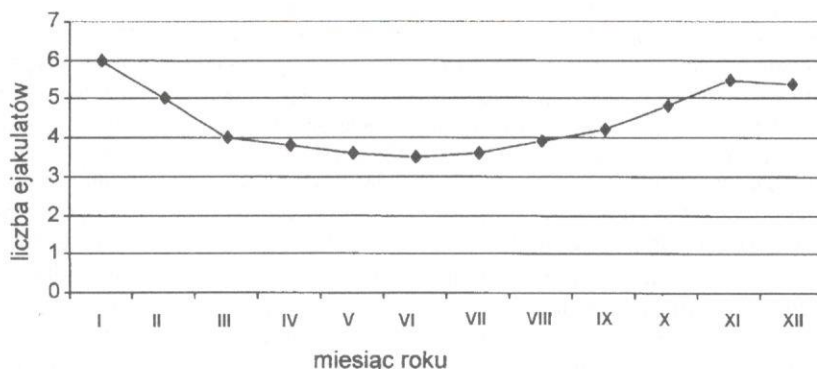
Tabela

Wyniki użytkowania knurów w SEK Klecza Dolna w latach 1975-2001

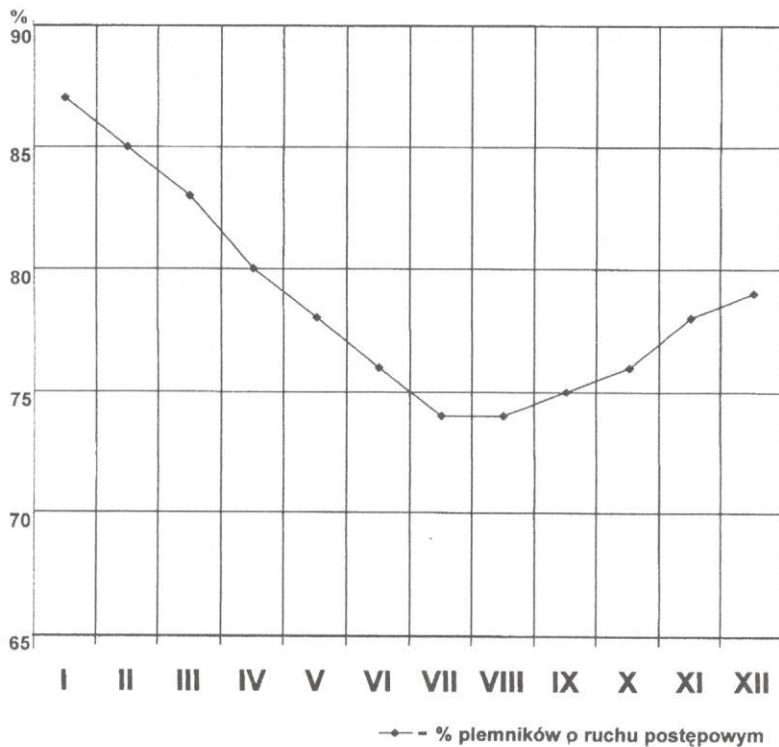
Rok	Liczba knurów (szt.)	Liczba ejakulatów (szt.)	Liczba dawek inseminacyjnych (szt.)	Liczba dawek inseminacyjnych od 1 knura (szt.)	Objętość ejakulatu (ml)	Skuteczność inseminacji (%)
1975	14	595	519,2	42,5	229,5	80,6
1976	19	875	752,2	46,0	285,4	82,0
1977	28	1126	804,8	40,2	257,4	83,3
1978	31	925	588,5	29,8	228,9	80,2
1979	29	921	577,9	31,7	246,8	81,1
1980	27	975	818,1	36,1	281,2	84,0
1981	26	937	822,5	36,0	271,0	85,6
1982	28	753	637,6	26,8	259,0	83,3
1983	25	829	680,7	33,1	276,9	82,2
1984	22	805	816,6	36,5	256,5	82,2
1985	23	729	768,7	30,3	286,1	82,2
1986	25	774	771,0	31,0	285,6	80,3
1987	19	844	1079,0	44,4	266,9	80,7
1988	23	945	896,8	41,1	265,6	81,6
1989	27	949	682,9	35,1	235,5	83,5
1990	21	959	823,5	45,7	198,9	83,0
1991	19	784	869,2	41,3	189,4	80,7
1992	17	639	845,1	37,6	194,0	82,6
1993	17	880	1292,3	51,8	219,4	80,0
1994	20	1269	1522,8	63,5	231,0	74,9
1995	20	1498	1712,2	74,9	240,0	75,8
1996	22,6	1587	1785,7	70,2	242,8	79,4
1997	25,6	1986	1969,5	77,6	243,7	78,4
1998	28,4	2425	2095,6	85,4	247,0	77,0
1999	31,4	2160	1696,4	68,8	251,0	78,5
2000	31,1	2547	1790	81,9	224,2	81,2
2001	37,4	2890	1606,6	77,2	225,0	83,6
Razem	656,5	32 606	1111,6	49,7	245,9	80,5

W ciągu roku najlepsze wyniki unasieniania loch uzyskuje się w okresie od stycznia do czerwca i od listopada do grudnia. Natomiast od lipca do października skuteczność unasieniania jest niższa. Także Kondracki i wsp. [10] stwierdzili znaczący wpływ pory roku na cechy ejakulatów. Najwięcej plemników wykazujących ruch postępowy zawierały ejakulatory pobierane w okresie jesienno-zimowym. Zmniejszenie liczby plemników w ejakulacie autorzy stwierdzili w miesiącach letnich. Według Szostaka [17], pora roku, w której pobierany jest ejakulat wywiera istotny wpływ na jego cechy. Najkorzystniejsze cechy wykazują ejakulatory pobrane wiosną i jesienią, natomiast ejakulatory pobierane w miesiącach letnich charakteryzują się mniejszą objętością i mniejszą liczbą żywych plemników, czego efektem jest mniejsza liczba dawek inseminacyjnych i gorsza skuteczność inseminacji.

Przedstawione wyniki wskazują na doskonalenie inseminacji i poprawę jej wyników na terenie działalności Stacji Eksploatacji

Rys. 2. Liczba ejakulatów uzyskana od knura w poszczególnych miesiącach roku w SEK Klecza Dolna

Rys. 3. Wpływ pory roku na ilość plemników (%) o ruchu postępowym w ejakulacie

Knурów w Kleczy Dolnej. Czynnione próby wydłużenia okresu użytkowania knурów w Stacji mają na celu maksymalne wykorzystanie potencjału produkcyjnego i genetycznego najlep-

szych knурów. W dalszym ciągu obserwuje się wpływ czynników środowiskowych na wyniki produkcyjne knурów.

Literatura: 1. Bielański W., 1977 – Rozród zwierząt. PWRiL, Warszawa. 2. Eckert R., 2002 – Trzoda Chlewna 7, 20-23. 3. Falkowski J., Kozera W., 1999 – Zeszyty Naukowe AR w Krakowie 352, z. 67, 47-52. 4. Gączarzewicz D., Udała J., Lasota B., Błaszczak B., 2000 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 48, 93-101. 5. Gasiński M., 2002 – Trzoda Chlewna 12, 24-26. 6. Kawęcka M., Czarnecki R., Pietruszka A., Jacyno E., Owsiany J., 2003 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68(2), 95-103. 7. Koćwin-Podsiadła M., Polańska E., Dziadek K., 1990 – Zesz. Probl. Post. Nauk Roln. 384, 63-69. 8. Kondracki S., Babaszewska D., 1999 – Zeszyty Naukowe AR w Krakowie 352, z. 67, 145-150. 9. Kondracki S., Banaszewska D., Iwanina M., Karczmarz A., 2003 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68(2), 113-122. 10. Kondracki S., Wysokińska A., Kowalczyk Z., 2003 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68(2), 105-112. 11. Krajowe Centrum Hodowli Zwierząt. Wyniki oceny trzody chlewniej. Warszawa, 2003. 12. Krautforst W., 1963 – Hodowla trzody chlewniej. Zootechnika, t.II. PWRiL, Warszawa. 13. Milewska W., Eljasiak J., Tymieński K., 2003 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68(2), 123-132. 14. Mucha A., Tyra M., 2002 – Trzoda Chlewna 8-9, 26-30. 15. Ruda M., Pokrywa K., Majewski T., 1996 – Annales UMCS Lublin, sec. E., XIV, 22, 137-141. 16. Stasiak A., Kamyk P., Frąk B., 2001 – Zesz. Nauk. AR we Wrocławiu, Konferencje XXXI, 405, 235-240. 17. Szostak B., 2003 – Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68(2), 147-155.

Znaczenie ksiąg stadnych zwierząt gospodarskich

Katarzyna Kwiecińska

SGGW

Za pierwszą w historii księgę stadną uważa się wydaną drukiem w 1793 roku w Anglii księgę stadną koni pełnej krwi „The General Stud Book” [1, 21]. Na terenach polskich pierwsza decyzja władz państwowych dotycząca założenia i prowadzenia ksiąg stadnych zwierząt gospodarskich zapadła 23 marca 1841 roku, kiedy to Rada Administracyjna Królestwa Polskiego (odpowiednik obecnej Rady Ministrów) zatwierdziła „Ustawę Towarzystwa Wyścigów Konnych i Wystawy Zwierząt Gospodarskich w Królestwie Polskim”. Zaczęto wówczas prowadzić księgi koni, bydła, trzody chlewniej i owiec [1].

Współczesna praca hodowlana musi być oparta na wiarygodnych informacjach o pochodzeniu, przebiegu użytkowania i wynikach oceny zwierząt zarodowych [11]. Dysponując danymi zawartymi w rzetelnie prowadzonej przez dłuższy czas dokumentacji można zestawić rodowody zwierząt i oszacować ich wartość hodowlaną na podstawie wartości przodków [1].

W celu uzyskania postępu w hodowli zwierząt gospodarskich i systematycznego podnoszenia ich wartości hodowlanej na mocy „Ustawy o hodowli zwierząt gospodarskich” z dnia 2 grudnia 1960 roku rozpoczęto w Polsce prowadzenie ksiąg stadnych [21]. Księgi koni czystej krwi arabskiej, pełnej krwi angielskiej i koni anglo-arabskich czystej krwi były prowadzone wcześniej, w przypadku koni angielskich od roku 1924, a koni arabskich i anglo-arabskich – od 1932 roku [1, 13, 14, 15]. Początkowo księgi były prowadzone przez Centralną Stację Oceny Zwierząt [11], poza księgami koni, które prowadził Polski Związek Hodowców Koni (PZHK), a dla koni raz czystych – Państwowe Tory Wyścigów Konnych [1]. Obecnie na mocy „Ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich” z dnia 20 sierpnia 1997 roku księgi stadne prowadzone są przez związki hodowców, z wyjątkiem ksiąg koni ras czystych prowadzonych przez Polski Klub Wyścigów Konnych, księgi kuców szetlandzkich prowadzonej przez Towarzystwo „Kuce Szetlandzkie” i księgi kłusaków prowadzonej przez Stowarzyszenie Miłośników i Użytkowników Kłusaków. Księgi prowadzone są z podziałem na rasy i płeć dla: koni, bydła, trzody chlewniej, owiec i kóz, rodów drobiu w poszczególnych jego gatunkach, stad poszczególnych gatunków zwierząt futerkowych i linii hodowlanych pszczoł [22]. Wykaz ras i odmian ważniejszych gatunków ssaków gospodarskich, dla których prowadzone są krajowe księgi, zestawiono w tabeli.

Ponadto prowadzone są rejestry dla zwierząt, które nie spełniają warunków wpisu do żadnej z ksiąg, lub dla których księgi w Polsce nie są prowadzone. Rejestrem takim jest rejestr kuców i koni małych, podzielony na pięć działów: dział I